

Safet Bandžović, *Bošnjaci i antifašizam. Ratni realizam i odjek rezolucija građanske hrabrosti (1941.)*. Sarajevo: Autorovo izdanje, 2010, 467 str.

Početakom devedesetih godina 20. stoljeća kada su nacionalističke ideologije suvereno zavladaile društveno-političkim prostorom Jugoslavije, Drugi svjetski rat se našao u središtu reinterpretacija međusobno suprotstavljenih nacionalnih narativa. Bošnjački nacionalni ideolozi su na optužbe srpskih, koji su ih prozivali i optuživali, prizivajući osvetu i osiguravajući legitimitet za buduće nakane, za učesće u zločinima nad Srbima, te ustaškom društveno-političkom sistemu kao izrazu mračne i ksenofobične fašističke ideologije uzvraćali podsjećanjem na antifašističke rezolucije bošnjačkog građanstva iz 1941/1942, te viktimiziranom kulturom sjećanja koja je imala dokazati da su Bošnjaci za vrijeme Drugog svjetskog rata bili prvenstveno žrtve, a ne značajan politički faktor koji je bitnije mogao utjecati na preoblikovanje domaće političke scene. Prostor za kolektivne nacionalne manipulacije je bio tim veći ako se ima u vidu da ključne prijeporne tačke nacionalnih ideologija, posebno u pogledu Bošnjaka, nisu bile historiografski tretirane i riješene. Bosna i Hercegovina i Bošnjaci dočekali su agresiju 1992. godine bez iscrpnije, opsežnije i validnije historiografske valorizacije i argumenata o zemlji i bošnjačkom nacionalnom kolektivu. Spomenuta praznina se sporo popunjavala i iza rata 1992-1995.

Ideološka paradigma koja dominira određenim vremenskim razdobljem i prostorom određuje i zamagljuje perspektive sudionika. Bilo da su pobornici ili protivnici dotične ideologije, intelektualni i drugi dje-

latnici stavljanjem u centar javnog diskursa čine je sveprisutnom i dominantnom, tačnije, čine je referentnom tačkom u odnosu na koju se donosi sud. U takvim uvjetima, a budući da je pojedinac subjektivni filter vlastite realnosti koja „boji“ njegov pogled na prošlost, ambicija da se u historijsku (re) konstrukciju uhvati njena slojevita i složena slika može se činiti krajnje pretencioznom, ako ne i bezizglednom.

Historiografija koja danas nastaje u Bosni i Hercegovini, a koja „odgovara“ društveno-političkoj potrebi, bilo da je njom izazvana, bilo da je u službi iste, gotovo se po *defaultu* valorizira sa stanovišta vladajuće i sveprisutne ideološke, tj. nacionalne paradigme, i štaviše, uglavljuje se u polarizovane nacionalne ideološke narative koji čine temelj kulture sjećanja nacionalnih kolektiva.

Na prvi pogled, primarno iz te perspektive, nameće se valoriziranje knjige *Bošnjaci i antifašizam, Ratni realizam i odjek rezolucija građanske hrabrosti (1941.)* autora dr. Safeta Bandžovića, naučnog saradnika Instituta za istoriju u Sarajevu i, nije nebitno napomenuti, aktivnog učesnika nacionalno-kulturnog preporoda Bošnjaka početkom devedesetih godina 20. stoljeća. Skorije istraživačke studije koje se tiču uspostave memorijalne kulture na području Sarajeva u postkomunističkom i postratnom dobu pokazale su da značajan segment novouspostavljajuće kulture pamćenja kod Bošnjaka čini pozivanje na izvjestan historijski kontinuitet borbe ovog kolektiva protiv fašizma. Stoga bi

knjiga koja će biti predmet razmatranja, s jedne strane, u službi naučne afirmacije antifašističkog kolektivnog identiteta, i ukoliko joj druge povoljne okolnosti budu išle u prilog, mogla postati značajno mjesto pamćenja unutar kulture sjećanja Bošnjaka, a u skladu sa veličinom i značajem teme koju obrađuje.

Knjiga se u osnovi, pojednostavljeno interpretirana, bavi položajem Bošnjaka u monarhističkoj Jugoslaviji kao srpskoj državi, konzistentnim manjkom političkog subjektiviteta ovog nacionalnog kolektiva, ličnom i imovinskom ugroženosti koje su ga zadesile u navedenom državno-pravnom okviru, administrativnim razbijanjem Bosne i Hercegovine, čiji su opstanak Bošnjaci razumijevali i razumijevaju kao bitan preduvjet svog nacionalnog opstanka, Sporazumom Cvetković-Maček kao ključnom traumom kolektivnog nacionalnog pamćenja, a koja je neposredno prethodila Drugom svjetskom ratu. Glavni dio razmatranja i najveći dio knjige posvećen je Drugom svjetskom ratu, perfidnoj ustaškoj politici prema muslimanima u Bosni i Hercegovini, stradanjima Srba (Jevreja, Roma), osvetničkim i svirepim akcijama četnika nad Bošnjacima i Hrvatima, antifašističkim rezolucijama bošnjačkog građanstva, učešću Bošnjaka u četničkom, ustaškom pokretu, njihovom zalaganju za autonomiju Bosne i Hercegovine pod njemačkim protektoratom, muslimanskim milicijama, uvjetima prilaska Bošnjaka Narodnooslobodilačkom pokretu, bošnjačkim žrtvama, procesima i suđenjima u postratnom periodu, stigmama koje su se lijepile za kolektiv kreirajući stereotipan i opčevažeci negatorski pogled na njegovu kulturu i identitet. Sumiran zaključak bi bio da su u prvo vrijeme, nakon raspada monarhističke Jugoslavije, nakupljeno neza-

dovoljstvo i frustracija položajem bošnjačkog kolektiva u njenim okvirima rezultirali mispercepcijama u sagledavanju fašističke ideologije i njene tvorevine NDH. Tokom Drugog svjetskog rata Bošnjacima, koji su se nalazili između čekića i nakovnja srpske i hrvatske nacionalizatorske ideologije, i njihovih egzekutora, osnovni interes je bio zaštita kolektivne egzistencije i sigurnosti. Realna politička slabost Bošnjaka i nepostojanje razrađene autentične bošnjačke nacionalne ideologije je za posljedicu imala njihovu političku disperzivnost i ideološku dezorijentiranost, usljed čega su ili postajali objektima ponuđenih ideologija ili se povlačili u sebe. Sve pobrojano porodilo je, po tvrdnji autora, bespomoćnost, zbunjenost i zatečenost bošnjačkog nacionalnog kolektiva, koji kao takav dočekuje i proživljava Drugi svjetski rat i promjene koje su nastupile iza njega.

Ipak, sve navedeno je samo jedan sloj ove studije koja po svojoj kompleksnosti i uloženom naporu autora odgovara i složenoj i višeslojnoj stvarnosti koju tretira. Bespredmetna je velika odgovornost koju je autor iskazao kroz količinu korištenih izvora (među kojima dominira literatura, štampa, objavljeni izvori), koji su, što je bitnije, različite ideološke i nacionalne provenijencije. Svoj stav autor provlači nenaometljivo i neopsesivno, „obogaćujući“ svoje zaključke kontratvrdnjama, donesenim u bilješkama teksta. Na taj način se čitalac, bez iskazane pamfletističke strasti, uvodi u nacionalnu i ideološku multiperspektivnost. I ono najbitnije vezano za knjigu, a još više za samog autora, jeste da, iako je knjiga naslovom posvećena prvenstveno bošnjačkom nacionalnom kolektivu i njegovom položaju u međuratnom i ratnom periodu, ona ustvari dubinom, slojevitošću analize i ogromnim brojem podtema koje

tretira predočava čitaocu ratnu stvarnost u njenom najkompleksnijem pojavnom obliku koji nije predmet interesovanja ideologija koje teže pojednostavljenoj i politički upotrebnoj slici prošlosti. Izdiferencirani i u isto vrijeme široki pristup temi pokazuje da žrtva bez obzira na njenu etničku, vjersku pripadnost uvijek strada po istom principu, fašističke ideologije nalikuju jedna drugoj, a trenutni praktični i ideološki interesi i prioriteti politički snažne međunarodne javnosti uvijek su ispred njenih moralnih parola. Mimo zaraznih i rušilačkih ideologija koje se nameću kao sveprisutna stvarnost, pokazuje autor na velikom broju „muslimanskih“, „hrvatskih“ i „srpskih“

primjera, opstaju netaknuti moralni, jednostavni, ljudski mentalni sklopovi koji svojim djelovanjem razbijaju imaginarne crno-bijele kolektivne predodžbe o drugom. Antifašizam u tom smislu nije nacionalna, već univerzalno ljudska baština.

Na kraju knjige kao prilozi su donesene hronološkim redom Prijedorska, Sarajevska, Banjalučka, Bijeljinska, Tuzlanska, Mostarska i Zenička rezolucija. Šteta je što uz knjigu nije donesena i bibliografija koja bi veliki broj korištenih izvora učinila preglednijim ■

Sabina Veladžić

Boško Zuckerman, *Psihologija Holokausta. Protužidovska propaganda u NDH i Srbiji (1941-1945)*. Zagreb: Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj, 2011, 373 str.

“Antiideologije iskorištavaju ljudski strah i mržnju usmjerenu prema grupama koje predstavljaju potencijalnu prijetnju, stvarnu ili izmišljenu”.* Oslanjajući se na ovu tezu, moguće je promatrati propagandu koja se u jednom povijesnom razdoblju vodila protiv Jevreja kao grupe. O antisemitskoj propagandi je u svijetu dosta pisano, ali je područje bivše Jugoslavije dugo ostalo u tami, jer se niko nije usudio čeprkati po osjetljivoj prošlosti, niti se to smatralo posebno interesantnim. Značajnu knjigu, prvu u Bosni i Hercegovini, napisao je dr. Fadil Ademović – *Novinstvo i ustaška propaganda u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj: štampa i radio u Bosni i Hercegovini, 1941-1945*. Usamljena je pojava knjige dr. Milana

Borkovića – *Kvislinška uprava u Srbiji 1941–1944*, u kojoj samo jedan mali dio nosi naslov *Štampa i propaganda Nedićeve vlade*. Zato ova knjiga Boška Zuckermana, koja predstavlja neznatno dorađenu njegovu doktorsku disertaciju, predstavlja izuzetan doprinos proučavanju Holokausta u Nezavisnoj državi Hrvatskoj i Nedićevoj Srbiji. Kako sam autor na početku knjige ističe: “Tema o kojoj govori ova knjiga do sada nije sustavno obrađena” jer je dosadašnja historiografija samo “po potrebi ekstrahirala protužidovske propagandne sadržaje koji, konzekventno tome, nisu sustavno i skrupulozno znanstveno istraženi.”

Iako čitalac očekuje da će se susresti samo sa propašću Kraljevine Jugoslavije i

* J. Fawkes, *Public Relations, Propaganda and the Psychology of Persuasion*. 2006, 270.-271.